

Edebiyatta sağlık ve hastalık üzerine

Züleyha Balcı

1983 yılında Düzce’de doğdu. Anadolu Üniversitesinde işletme eğitimini tamamladı. 15 yıl boyunca özel hastanelerde işletme müdürlüğü, kurumsal iletişim ve pazarlama yöneticiliği gibi çeşitli görevlerde bulundu. Sağlık Bakanlığına bağlı Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şirketine (USHAS) Tanıtım ve Pazarlama Müdürü olarak çalıştı. Halen özel bir sağlık grubunda görev yapmaktadır.

Edebiyat ne işe yarar?” diye soran birine denk gelirsek, onun edebiyat profesörü olduğunu düşünmeyiz. Tıpkı “Sağlık ne işe yarar?” diyen birinin sağlık profesyoneli olacağını düşünmeyeceğimiz gibi. Ama Virginia Üniversitesi akademisyenlerinden İngiliz Edebiyatı ve Karşılaştırmalı Edebiyat Profesörü Rita Felski, tam da bu isimle bir kitap yazarak kendi ifadesiyle “olumsuzlamanın olumsuzlamasını” yapmıştır. Orijinal adı “Uses of Literature” olan 2008 basımı kitap, Türkçeye “Edebiyat Ne İşe Yarar?” adıyla çevrildi ve Türk okurlarına edebiyatın işlevi üzerine farklı bir düşünce kapısı araladı. Edebiyatın okur ile ilişkisini; tanıma, büyülenme, bilme ve şok olarak dört ayrı grupta irdeler Felski ve devam eder: “Şayet okuma edimi bilişsel ve duygusal itkileri kaynaştırıyor ve içe, yani benliğe olduğu gibi dışardaki dünyaya da bakıyor ise, iç içe geçmiş bu unsurları birbirinden yalıtarak inceleme gayreti akademik bir kılı kırk yarma alıştırmadan başka bir şeye benzemez”. Öyleyse diyebilir miyiz ki yazar da okuruna yalıtılmış değil, yaşanmış hayatı sunmak ister. İçerisiyle ve dışarıyla yaşanmış, iyisiyle ve kötüsüyle, sağlam ve hasta hayatı...

“Gerçeklikten daha doğaüstü bir şey olabilir mi?” diyen epilepsi hastası Dostoyevski’nin roman kahramanları da epileptik nöbetlerden mustarıptır. Stefan Zweig, Dostoyevski’nin hayatını anlattığı biyografik eseri “Yalnızlığın

Keşfi”nde “Dostoyevski’nin hasta bir adam olduğunu, o tunç gibi ölümsüz yapıtlarının ise çökmüş, çelimsiz organlardan, seğiren ve kor gibi yanan sınırlardan elde edildiğini unutmuyoruz.” der. Ve patolojik hadiseler olarak tanımladığı epilepsi nöbetlerini, normalde bilimin analitik neşteriyle sadece ölü bir klinik vakada -o da ek-sik bir biçimde- açıklanabilecekken, Dostoyevski’nin tümüyle tasvir edebildiğini iddia eder. Dahiliye ve enfeksiyon hastalıkları uzmanı Kanadalı yazar John J. Ross, edebiyatın sağlıkla olan ilişkisini kaleme alanlardan biri. Edebiyatsever bir hekim gözüyle büyük yazarların hastalıklarının eserlerine nasıl yansıdığını eğlenceli bir üslupla aktardığı kitabının adı ise “Shakespeare’in Titremesi Orwell’in Öksürüğü”. Shakespeare’in tüm eserlerini ve hayatını inceleyen yazar, onun titrek el yazısı için Parkinson ihtimalini eleyerek; 40 yaş öncesi aşırı stres ve yorgunlukla artan esansiyel tremor olasılığına eğilir. Toplumsal utanç denince akla ilk gelen eserlerden biri olan Nathaniel Hawthorne imzalı “Kızıl Damga”yı ise şöyle anar Ross: Sosyal fobisi olan Hawthorne günümüzde antidepresanlarla tedavi edilebilirdi; ama antidepresanlar on dokuzuncu yüzyılda da mevcut olsaydı Kızıl Damga’yı nasıl okuyacaktık? Çok sevdiği futbolu kendisine bıraktıran verem hastalığı yıllar sonra yeniden nüksettiğinde dinlenmeye çekilerek “Başkaldıran İnsan” kitabını yazan Albert Camus, sadece politik

anlamda değil, hastalığından mütevellit bireysel olarak da bir umutsuzluk ve isyan içerisinde miydi? Hayatı boyunca insomniadan çeken Mark Twein yazdığı için mi uyuyamıyordu, uyuyamadığı için mi yazar oldu? Kimsesizler morgunda uzun uzadıya kalma alışkanlığını “iğrençliğin çekiciliği” olarak ifade eden Charles Dickens, tüm zamanların en çok satan kitaplarından “İki Şehrin Hikayesi”nin yazarı. Acaba disgrafisi mi tetikledi en başarılı polisiye romanların sahibi Agatha Christie’yi? Yoksa sağlam ya da normal olmayan şeyler, edebiyatın gıdası mı? Yaşamında sıklıkla depresyon geçirip, ölümü de intihar etmek suretiyle gerçekleşen İngiliz yazar Virginia Woolf ise bedensel acılara edebiyatta az değinilmesinden şikâyet etmiş. Edebiyatın asıl konusunun aşk, kıskançlık ya da savaş değil, insan hayatındaki önemine bakarak “hastalık” olması gerektiğini yazdığı “Hasta Olmaya Dair” adlı yazısında Virginia Woolf: “Aşk tahtından indirilip 39 derece ateş oturtulmalı, kıskançlık yerini siyatik ağrılarına bırakmalı, uykusuzluk kötü adamın rolünü oynamalı ve kahraman, tatlı, beyaz bir şurup olmalıdır.” der.

Gelelim göz bebeğimiz Türk Edebiyatına... Yaşı 4 iken gözündeki miyopi de 4 derece olan Cemil Meriç, “Hiçbir şey görmüyorum” dediğinde 38 yaşındaydı. Ancak tercüme hariç tüm eserlerini gözlerini kaybettikten sonra kaleme aldı. Öyle ki Necip Fazıl, Cemil Meriç için “Cenab-ı Hakkın, iç

*gözleri daha iyi görsün diye dış gözle-
rini aldığı insan...*" derdi. Kemik veremi
Peyami Safa'nın "*Dokuzuncu Hariciye
Koşuşu*"ndaki isimsiz hasta çocuğu
da kemik veremidir. Bursa Cezaevi'nde
yatarken nişanlısı Piraye'ye seslendiği
şairinde Nazım Hikmet, "tuttu bacağımın
siyatik ağrısı" der. Sabahattin Ali'nin
"*İçimizdeki Şeytan*" adlı romanında fa-
kirlilik ve açıklıktan veremle karşılaşılırken,
Oğuz Atay'ın "*Tutunamayanlar*"ında
Hüsnü karakteri hapisaneye düştüğü
için vereme yakalanır.

Peki edebiyatta hastalık, yazarların
kendi sağlık sorunları dolayısıyla mı iş-
lenmiştir hep? Elbette hayır. Hastalık ve
sağlığı konu edinen edebi eserler ille
de yazarın kişisel sağlık deneyimlerinin
yansıması değildir. Bazen toplumsal
yaşamın aynası olduğu için salgın has-
talıklarla, bazen savaş ve kıtlık dönem-
lerinin halk sağlığı üzerindeki olumsuz
etkilerinin bir çıktısı olarak, bazen de
fiziksel ve ruhsal yönden çekilen bi-
reysel acılarla beslenmiş roman kah-
ramanlarımız. Yazarlarımız aynı dertten
mustarip diye değil; okurlar kahraman-
ları tüm gerçekliğiyle yakından tanısin
diye kaleme alınmış hastalıklar. Belli ki
hayata ve insana dair her şeyi anlatmak
isteyen yazarlar için, sağlığı göz ardı
etmek olası değil. Türk literatüründe
sağlık ve edebiyat konusunda çalışan
nadir isimlerden Selçuk Çıkla, "*Ede-
biyat ve Hastalık*" adlı kitabında şöyle
der: "*Edebiyatın ağırlıklı olarak sorunlu
alanlarla ilgilenişi, sanatçıları doğal
olarak anormalle, hastalıklı insanlık
halleriyle meşguliyete sevk etmiştir. O
sebeple, sanat eserlerinin var oluşu ile
hastalık arasında yakın bir ilişkiden söz
etmek mümkündür. Yüzyılları aşan kla-
sik eserlerin daima hasta insanları ve
hasta toplumları konu alması bir anlam
taşır.*" Edebiyatın normale, iyiye ve sağ-
lığa kıyasla; anormale, kötüye ve hasta-
lığa daha müsait olduğunu vurgulayan
Çıkla, sanatçı hassasiyetini de (genius
irritabile) bir parça hastalıkla bağdaştırır.
Edebiyatın sağlık temi üzerine eser
üreten bir diğer isimimiz ise Yunus Alıcı.
"*Ahmet Hamdi Tanpınar'da Hastalık*"
adlı kitabının ön sözünde Alıcı da Çıkla
gibi hastalığın okuyucu için daima ilgi
odağı olduğundan bahsederek bu du-
rumu normal olanın değil anormal ola-
nın cazibesıyla ilişkilendirir. "*Yaşayan
her canlınin, en azından hayatının bel-
lirli bir döneminde maruz kaldığı hasta
olma durumu ve bir sosyal vakia olan
hastalık, insanı önemli derecede etkile-*

*diğinden, merkezine insanı ve toplumu
alan edebiyat eseri de mühim olan bu
olguyu kimi zaman ayrıntılı kimi zaman
da yüzeysel olarak işler.*"

Diğer yandan, biz her ne kadar fiziksel
acılardan örnekler versek de, kalemler-
in mürekkebinin bitiren sağlık sorunları
daha ziyade zihinsel olagelmiş. Zaten
insanın haletiruhiyesini detayıyla ince-
lediği için tahlil romanı, ruhbilimsel ro-
man ya da psikolojik roman isimleriyle
ayrı bir roman türü olarak kategorize
edilmiştir zihnin derinliklerini işleyen
eserler. Daha 31 yaşında kemik vere-
minden ölen Tanzimat yazarlarımızdan
Nabizade Nazım'ın "*Zehra*"sı, kitaba fi-
ziki değil ruhsal özellikleriyle dâhil olur.
Türk Edebiyatında kıskançlığın başya-
pıtlarından "*Zehra*"da, karakterimizin
kıskançlık duygusunu ve bu duygunun
ona yaptırdıklarını patolojik olarak ni-
telendirmek mümkündür. Annesiz bü-
yüyen Zehra'nın duygusal sorunları,
beraberinde mutlu olabilecek bir evlili-
ğin hazin sonunu, kin ve intikamı getirir.
Nabizade Nazım, sanrılarla tetiklenen
Othello Sendromunu, Zehra'da nere-
deyse detaylarıyla işlemiştir. Cumhuri-
yet dönemi yazarlarımızdan Tezer Özlü
ise, manik depresif tanısıyla tedavi için
yatırıldığı ruh ve sinir hastalıkları has-
tanesinde yaşadıklarını "*Çocukluğun
Soğuk Geceleri*" eserinde anlatır.

Hastalık teması, Türk şiirlerinde de ol-
dukça çarpıcı işlenmiştir. Daha önce
Nazım'dan verdiğimiz siyatik örneği
kişisel bir durum paylaşımı iken, Ne-
cip Fazıl'ın vuslatı bekleme zorluğunu
dile getiriş biçimi dikkate değerdir:
"*Ne hasta bekler sabahı, ne taze ölüyü
mezar, ne de şeytan günahı, seni bek-
lediğim kadar.*" "*Kavşakta*" şiirinde Tur-
gut Uyar: "*Oysa ben eczaneye bir ilaç
için girmiştim, sirozluyum, ya da mitral
darlığım var, ülserliyim belki de; niye-
tim bin yıl direnmektir bu halde bile...*"
diyerek meydan okur hayata. Cahit
Külebi'nin "*Hasta Çocuk*" başlıklı bir şi-
iri vardır, Sunay Akın'ın "*Romatizma*"...
"*Ben Hayatta En Çok Babamı Sevdim*"
şiirinde Can Yücel, bir çocuk saflığın-
da babasıyla daha sık vakit geçirebil-
mek, onun ilgi ve şefkatine doyabilmek
için "*sevinçten uçardım hasta oldum
mu*" der. Babaya olan tutkulu sevginin
doyuma ulaşabilme adına hastalıktan
medet umması, bir uzman çocuk psi-
koloğu için klinik vaka iken, şiirlerde
tebessümdür. Diyebilir miyiz ki sanat
sevdayı, sanat acıyı, sanat insanı ol-

duğu gibi kabul eden yegâne insan
eylemidir. Zira insan utanır, edebiyat
anlatır...

Anlatmak tıpta lazım mıdır? Narrative
medicine yani anlatısal tıp olarak ken-
dine yer edinmeye başlayan yeni bir
disiplin alanı der ki "Edebiyat ile tıbbın
buluştuğu noktada ben varım.". Birkaç
paragrafla geçiştirilemeyecek bu has-
sas mevzunun daha uzun süreleri hak
ettiğine, başka bir yazının ana konusu
olması gerektiğine inanıyorum. Ancak
burada hem hasta hem hekim açısın-
dan anlatmaya ve dinlemeye ihtiyacın
giderek arttığını, "Ne diyor bu anlatısal
tıpçılar?" diye kulak kesilmenin faydalı
olabileceğini belirtmeden geçmeye-
lim. Zira sağlık iletişimde edebiyatın
da rolü ve önemi var. Edebiyatın sağ-
lık konusu için sadece basit bir giriş
kabul edilebilecek bu yazıda neden
ve nasıl örneklemeye çalıştık. Divan
şiirinde geleneksel tıbbın işlenişinden
tutun, yazarı yahut ana kahramanı
doktor olan edebi eserler, hastalık
günlükleri, yazı terapisi, edebiyatta
engelli karakterler gibi daha hiç de-
ğinemediğimiz bir sürü alan var. Ve ilgili
her bir eser, tek başına bir yazı konu-
su. Kanımca Peyami Safa'nın "*Doku-
zuncu Hariciye Koşuşu*"nu, hekim
gözleriyle ayrı, sağlık yöneticisi gözyle
ayrı irdelemek mümkün. Görünen o ki
yazan insan, konu insan, okur insan
ise elbette bahsedilecek sağlıktan.
Fakat bizim edebiyatta sağlığı anla-
maya çalışmak için yaptığımız bu sesli
düşünceler olsa olsa iyi niyetli birer
tahmin. Günümüz Türk yazarlarından
hastalık temi üzerinden eser üretenler
ile söyleşmek lazım. Belki bu serinin
bir başka yazı konusu da böyle bir rö-
portajdan oluşur. Nasıl yazıyorlar
eserlerinde sağlığı, neden yazıyorlar,
nereden biliyorlar? Bizim aklımız sırri-
miz ermeyebilir zira. "Lokman Hekim
gelse yarası azanlardır" onlar, bir garip
yazarlardır...

Kaynaklar

- Alıcı Y., *Ahmet Hamdi Tanpınar'da Hastalık*,
Kopernik Kitap, 2019
- Çıkla S., *Edebiyat ve Hastalık*, Kapı Yayınları, 2016
- Felski R., *Edebiyat Ne İşe Yarar?*, Metis Yayınları,
2010
- Ross J.J., *Shakespeare'in Titremesi Orwell'in
Öksürüğü*, Yapı Kredi Yayınları, 2015
- Woolf V., *Hasta Olmaya Dair*, J.Stephen Hasta
Odalardan Notlar, Everest Yayınları, 2018
- Zweig S., *Yalnızlığın Keşfi*, Zepin Kitap, 2019